

zliční využití
tu, svědčící
n tato cesta
ila. O důle-
ne součástí
nu je nutno

chischen

nach Februar
halt und die
brachte Eifer
ne Auslegung
einer unbe-
Prozess nicht
sondern als
se Zeit auch
ie neue Sen-
Der im Jahre
veranstaltete
gesuchtesten

s des tsche-
n (unter der
betonung der
turpolitischen
as Alois-Jirá-
konstruierten
en Komplexe
r 1950—1951
pfung an die
lus und der
bedeutenden
ekte leistete
ng wurde am
ie erneuerte
erste Etappe
Jahre 1959
on Karel Li-
ung des Kle-
i bilden. Am
Anzahl von
nd Plastiken

EDIČNÍ ZÁSADY

HUSITSKÝ TÁBOR 8 /1985/

K VYDÁVÁNÍ LATINSKÝCH TEXTŮ ČESKÉ PROVENIENCE ZE 14. A 15. STOLETÍ

Anežka Vidmanová

Účastníci interní porady o dokumentaci a vydávání pramenů husitského období, konané v Táboře 21. října 1981, se shodli na tom, že by se měla vytvořit pravidla pro vydávání textů bohemikální provenience ze 14. a 15. století. Proto v prosinci téhož roku položil dr. František Šmahel v dotazníku několika historikům a všem specializovaným editorům tyto čtyři otázky:

1. Kterých zásad je vhodné se přidržet do doby, než budou k dispozici všeobecné platné normy, a to pro a) texty středolatinšské, b) staročeské, c) středohornoněmecké?
2. Jaký postup navrhuje pro urychlené zpracování návrhu norem, a to opět zvlášť pro každý druh zmíněných textů?
3. Jaké by podle vašeho mínění mělo být jmenovité složení příslušných pracovních skupin (navrhněte i odpovědného redaktora)?
4. Do kdy by bylo možné návrh edičních norem předložit k diskusi?

Pokud jde o texty středolatinšské, byli o odpověď na tyto otázky a o spolupráci na edičních zásadách požádáni tito kolegové: Karel Beránek, Věra Beránková, Jaroslav Eršil, Josef Hejnic, Vilém Herold, Ivan Hlaváček, Zdeňka Hledíková, František Hoffmann, Jaroslav Kadlec, Eva Kamínková, Jiří Kejř, Božena Kopiczková, Amedeo Molnár, Jana Nechutová, Miloslav Polívka, Jiří Pražák, Jiří Spěváček, Pavel Spunar, Rudolf Tecl a Irena Zachová. Žádný z nich spolupráci neodmítl, jen sedm z nich (Eršil, Herold, Hlaváček, Hledíková, Hoffmann, Kopiczková a Nechutová) však formulovalo své názory písemně. Ostatní zřejmě čekali až na svolání příslušné komise, s kterým se počítalo, ale k němuž pro obtíže praktického rázu nedošlo. Na základě tábořského usnesení a ve shodě s odpovědí dotázaných kolegů na otázku v bodu 3 mě dr. Šmahel pověřil přípravou návrhu edičních pravidel pro středolatinšské texty. V předkládaném elaborátu přihlížím k názorům uvedených kolegů, protože však jejich připomínky — snad i vlivem položených otázek — se týkaly jen některých stránek ediční práce, zvláště přepisu rukopisů, a nepostihovaly všechny její složky, je předkládaná úvaha založena především na mých vlastních zkušenostech. Není tedy možno na ni pohlížet jako na návrh pravidel, jde jen o podklad k diskusi. Pokládám však za nutné zdůraznit, že i tehdy, kdyby se podařilo vypracovat vyhovující pravidla pro vydávání středolatinšských textů ze 14. a 15. století, a i kdyby tato pravidla byla všeobecně přijata, neměla by nikdy být pokládána za dogmatickou normu, kterou musejí zachovávat všichni editoři, ať vydávají jakýkoli středolatinšský text, ale vždy by měla být pokládána jen za směrnici, orientující v pochybnostech editory-začátečníky.

Nelze totiž dát obecný návod, jak si počínat při vydávání středolatiných textů, a to ani omezíme-li se na texty bohemikální provenience, jež vznikly během 14. a 15. století. Každý text je trochu jiný, pro každý je třeba nejdříve najít adekvátní způsob vydání. Není nadarmo textová kritika pokládána nejen za vědu, ale i za umění; i v ní platí, že komu není shůry dáno, v apatyce nekoupí. Nelze nikomu dávat rady, jak má konstituovat vydávaný text, lze jej jen uvést do ediční techniky a seznámit ho s řemeslnou stránkou editorské práce. Avšak ani nejlepší znalost ediční techniky nepřivede k dobrému vydání editora, který nemá nezbytnou erudici a textově kritické nadání.

Dnes už editorovi nestačí, prostuduje-li si výbornou Editionstechnik O. Stählina (2. vyd., Berlin 1914) a hutné, pro svou stručnost však namnoze těžko pochopitelné poučení o základních textově kritických metodách Paula Maase, Textkritik (4. vyd. Leipzig 1960). Obojí skriptá, jež jsou však jako všechna vysokoškolská skriptá těžko dostupná, Miloslava Okála Úvod do textové kritiky (Bratislava 1952, 2. vyd., 1966) a Josefa Češky Textová kritika ve filologické praxi (Brno 1973), se při svém zaměření na studenty nemohla zmínit ani o všech základních postupech. Ze zahraničních prací, jichž vychází mnoho a z nichž se nám dostalo do rukou jen něco, lze pro jasný výklad, zpestřovaný autorovým smyslem pro humor, doporučit práci anglického grécisty Martina L. Westa, Textual Criticism and Editorial Technique, Stuttgart 1973. Tyto práce se ovšem týkají vydávání antických řeckých a latinských textů. Pro vydávání textů středolatiných je možno z nich vycházet, je však nutné je uzpůsobovat. Pravidla pro vydávání textů středolatiných byla předmětem odborných diskusí od samého vzniku nejdůležitější řady středověkých pramenů Monumenta Germaniae Historica. Tyto diskuse probíhaly v časopisech Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde (1820—1874), Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde (1876—1935) a Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters (od 1937 dosud), nevyšly však v přesnější směrnice. Jen obecně stanoví Statuta a plán Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde ve svém § 10: „Při zpracování jednotlivých pramenů je hlavním cílem diplomaticky věrné podání původního textu. Máje co nejúplnější vědomosti o vzniku původního textu a o různých okolnostech s ním spojených, o životě autora, o jeho jazyce a jeho vzdělání a ovládáje pomocné prostředky pro konstituci původního textu, zhodnotí vydavatel všechny dostupné rukopisy a vydání, objasní v předmluvě jejich vztahy a prokáže správnost svého edičního postupu. Kritické poznámky přináší nejvýše nejvýznamnější odchylky různocnění, od nich oddělené věcné poznámky se zabývají jen místy méně jasnými, např. týkajícími se geografie.

Po druhé světové válce dochází v ediční problematice ke zpochybňování, ověřování a pozměňování dosavadních postupů. Na začátku padesátých let zcela zdánlivě nepřekonatelná propast mezi tradičně pojímanou textovou kritikou, jež zevšeobecněovala postupy editorů antických řeckých a latinských textů a byla charakterizována jmény Lachmann — Wilamowitz — Maas, a mezi textologií, opírající se o edice děl psaných v národních jazycích a představovanou zejména Lichačevem (u nás se její aplikací na edice novočeských textů zabývala výborná kolektivní práce Ústavu pro českou literaturu za redakce Rudolfa Havla a Břetislava Štorka Editor a text. Úvod do praktické textologie, Praha 1971). Postupem doby se však oba směry sblíží. Ukazuje se totiž, že to, co vadilo textologům na tradiční textové kritice, nebyly její principy, ale jejich mechanická aplikace na texty v národních jazycích, u nichž na jejich neadekvátnost upozornil už Bédier. Tradiční textové kritiky nelze užívat u textů, jež nebyly jen opisovány, ale u nichž každý opis znamená novou redakci nebo dokonce přepracování. Na druhé straně byly zpochybněny názory Bédierovy i postupy Lachmannovy a došlo se k poznání, že tradiční textová kritika, tak, jak ji prezentuje např. Maas, se hodí jen pro ty texty, z jejichž edic byla její pravidla vyabstrahována, tj. pro díla řeckých autorů předhelénistických a latinských autorů zlatého a stříbrného období římské literatury. Avšak už pro díla helénistická a ještě více pro díla pozdně římská nelze užívat klasických textově kritických pravidel beze zbytku. Tím spíše je nutno je adaptovat pro edice středolatiné. Středolatiná textová kritika stojí na pomezí mezi klasicko-filologickou textovou kritikou a moderně filologickou textologií. S první ji spojuje to, že vydává texty zachované převážně v rukopisných opisech, resp. ve starých tiscích, u nichž není známo autorizované znění. S textologií ji spojuje to, že musí

řešit otázky a o stemma ruko-
punkci, nemluv
znalosti slovníku
textově kritické
materiál beze z
povídala středo

Snaha o star
táborskému shr
která by uděl
z nichž uvedem
Urbana—Chica
Sdílim však ná
und Interpretati
dnešní stav edi
příručku. Souh
lech, jež si dne
aby se z edič
sedmdesátá lét
v Neopoli 29.—
Greco-Latina o
nové metody, kl
starší, zároveň
texty všechny. I
alterlicher und
stupná akta to
schungsgemeins
logie, konaná v
seš. 1). Nejpřir
ihre kritische A
1976 předložili
1982). Jasně v
jednotlivých svc
von Texteditio
na to, jak má
eine Edition ei
das Zustandeko
kationen freie
eine fixierte Mi
při vydávání la
naše pokyny ho

Většina latin
byla vydána po
pokud možno v
déním a prosti
společenství sta
předpokládat, ž
důkladně prost
rukopisu. Je-li
systému a inte
krátkého úseku
rovnat příslušné
pis. Volbě toho
ovlivní edici. N
autora, proto
editor zasahuje
a velkých písm
nejbližší autogr
ného textu. Zv
málokdy se vyp

nských textů,
em 14. a 15.
světlný způsob
í za umění;
i dávat rady,
/ a seznámit
liční techniky
textově kri-

O. Stäh-
těžko pochop-
ase, Text-
ysokoškolská
/ (Bratislava
praxi (Brno
základních
nám dostalo
lem pro hu-
jal Criticism
lávání antic-
nožno z nich
edolatiných
řady středov-
časopisech
874), Neues
a Deutsches
: v přesnější
re deutsche
je hlavním
ší vědomosti
ivotě autora,
onstituci pů-
jasní v před-
té poznámky
oznámky se

ti, ověřování
sla zdánlivě
ze všeobec-
charakterizo-
tologii, opi-
ou zejména
ala výborná
la a Břeti-
). Postupem
gům na tra-
ce na texty
ier. Tradiční
nichž každý
straně byly
poznání, že
oro ty texty,
utorů před-
é literatury.
nelze užívat
adaptovat
rezi klasiko-
í ji spojuje
ve starých
to, že musí

řešit otázky autorské vůle a autorského záměru, aniž se zpravidla může opřít o stemma rukopisů, a že má co činit s rozkolísanou ortografií a neexistující interpunkcí, nemluvě už o rozkolísané gramatické a sémantické normě a o neúplné znalosti slovníku. Proto středolatinští textoví kritikové potřebují znát teorie a postupy textově kritické i textologické, ani jedny však nemůže aplikovat na středolatinští materiál beze zbytku, ale musí se pokoušet o takovou jejich adaptaci, která by odpovídala středověkému materiálu.

Snaha o stanovení obecných pravidel pro ediční práci není vlastní jen našemu tábořskému shromáždění, ale z různých stran se ozývá volání po základní příručce, která by udělala pořádek v dnešním chaosu. Proto vycházejí stále nové práce, z nichž uvedeme alespoň u nás přístupnou práci J. Willisse, *Latin textual criticism, Urbana—Chicago—London 1972* (Illinois Studies in Language and Literature, 61). Sdílím však názor vydavatelů sborníku *Texte und Varianten. Probleme ihrer Edition und Interpretation*, München 1971, Güntera Martense a Hanse Zeller, že dnešní stav ediční práce, povytce experimentální, nedovoluje vypracovat normativní příručku. Souhlasím s nimi však i v tom, že je srchovaný čas na diskusi o cílech, jež si dnes editoři kladou, a o metodách, jimiž těchto cílů dosahují, a na to, aby se z ediční techniky stala ediční věda. Diskuse o těchto otázkách vyplnily sedmdesátá léta. Tak např. jí byl věnován mezinárodní kongres, který se konal v Neapoli 29.—31. října 1979. Jeho akta, jež vyšla pod titulem *La critica testuale Greco-Latina oggi. Metodi e problemi* (Roma 1981), ukazují, jak se objevují stále nové metody, které pomáhají lépe konstituovat kritický text než kanonizované metody starší, zároveň však prokazují, že žádná metoda, ani stará ani nová, se nehodí pro texty všechny. K témuž výsledku dospělo i kolokvium *Probleme der Edition mittelalterlicher und neuzeitlicher lateinischer Texte* roku 1973 (bohužel mi nejsou dostupná akta tohoto kolokvia, jež vyšla ve *Forschungsberichte der Deutschen Forschungsgemeinschaft*) i konference *Aktuelle Probleme der mittellateinischen Philologie*, konaná v Berlíně roku 1977 (její akta vyšla v časopise *Philologus* 123, 1979, seš. 1). Nejpřínosnější pro nás je sborník *Mittelalterliche Textüberlieferungen und ihre kritische Aufarbeitung*, který na 31. *Deutscher Historikertag* v Mannheimu roku 1976 předložili pracovníci *Monumenta Germaniae Historica* (München 1976, přetisk 1982). Jasně v něm ukázali, jak různých edičních postupů je třeba při zpracování jednotlivých svazků. Horst Fuhrmann v úvodní studii *Über Ziel und Aussehen von Texteditionen* (s. 12—27) opět zdůraznil, že v žádném případě nejde dát recept na to, jak má edice vypadat, že však je třeba mít především na paměti, „dass eine Edition eine Vermittlerfunktion besitzen soll; sie muss den Blick ebenso auf das Zustandekommen des gebotenen Textes wie auf seine interpretatorischen Implikationen freigeben. Das Verstehen ist Ursache und Wirkung einer Edition, nicht eine fixierte Methode.“ Proto můžeme zde jen naznačit, jak si zpravidla počínáme při vydávání latinských textů bohemikální provenience ze 14. a 15. století, aniž se naše pokyny hodí na všechny případy.

Většina latinských textů bohemikální provenience nebyla dosud vydána nebo byla vydána podle klasicistní normy. Začíná tedy každá naše ediční práce shledáním pokud možno všech rukopisů, tisků a vydání textu, který chceme vydat, a shromážděním a prostudováním sekundární literatury. O tuto stránku práce se v našem společenství starají doc. Ivan Hlaváček a dr. Pavel Spunar, takže my zde můžeme předpokládat, že máme soupis rukopisů a literatury up to date a že jsme vše už důkladně prostudovali. V tomto případě bude editorova práce začínat přepisem rukopisu. Je-li rukopis jen jeden, transponujeme jej jen do dnešního grafického systému a interpungujeme ho. Je-li rukopisů více, je třeba udělat zkusmý přepis krátkého úseku jedné nebo dvou stran z libovolného rukopisu, s tímto přepisem porovnat příslušné části ostatních rukopisů a pak si zvolit rukopis pro základní přepis. Volbě tohoto rukopisu musíme věnovat velkou pozornost proto, že jeho grafika ovlivní edici. Není-li zachován autograf, není možno restituovat ortografií žádného autora, proto se v ortografických věcech edice přidržuje základního rukopisu a editor zasahuje jen v případech přesně určených např. sjednocuje psaní číslic a velkých písmen. Proto se volí jako základní rukopis pro přepis rukopis co možná nejbližší autografu buď stářím nebo formálním uspořádáním nebo kvalitou zapsaného textu. Zvolit si jako základní rukopis rukopis nejtěplejší je sice lákavé, ale málokdy se vyplatí, není-li náhodou rukopisem autografu nejbližším.

Základní rukopis editor přesně transkribuje. Všichni dotázaní kolegové se ve své práci přidržují — s drobnými modifikacemi — Pravidel pro transkripci latinských rukopisných textů, jež vypracoval prof. Bohumil Ryba pro komisi pro textační ediční pravidla pro I. třídu České akademie věd a umění. Pokud vím, nebyla tato pravidla vydána tiskem a jsou zachována jen v opisech v majetku jednotlivých editorů. Snad by bylo dobře otisknout je v Husitském Táboře, aby se zpřístupnila všem. Pravidla pro přepis latinských, českých a německých textů, která se ostatními pracovníky Komise pro soupis a studium rukopisů připravila pro potřeby této komise všem. Pravidla pro přepis latinských, českých a německých textů, která s ostatními dr. Irena Zachová (byla publikována jako součást Zásad popisu rukopisů, SNM-C 28, 1983, s. 49—95, zvl. s. 81—87), musela brát zřetel na jedné straně na nehluboké znalosti latiny u archivářů a knihovníků v terénu a na druhé straně na speciální potřeby soupisů rukopisů a rejstříků k nim, a proto se jako východisko pro pravidla přepisu vydávaných textů nehodí. Ostatně i Zachová vyšla v jejich formulaci z pravidel Rybových, stejně jako prof. Jindřich Šebánek ve svém přepise diplomatických textů. Je však třeba zdůraznit, že se v Rybových pravidlech má vidět pouhý návod, že nemají být pokládána za závaznou normu. Je je totiž třeba zpravidla modifikovat podle povahy vydávaného textu.

U latinských textů jsme ve výhodě, že u nich není transkripce příliš vzdálena od transliterace. Rozdíl je jen v tom, že při transkripci rukopisné zkratky rozvádíme bez jakýchkoli závorek a že bez závorek rozepisujeme i citované texty, např. biblické, třebaže jsou zkráceny až na první písmeno slova (samozřejmě si pracovně označíme místa, kde si nejsme s rozvedením zkratky zcela jisti). Při této první transkripci ponecháváme přesně podobu opisovaného textu i tam, kde se nám zdá, že tam musí být chyba. Řada takových chyb je totiž domnělých a tají se v nich středolatinická výslovnost nebo předpisy středolatinických gramatiků nebo anomální autorovo vyjadřování, které se může týkat jak slovníku, tak tvarosloví a syntaxe. Ponecháváme tedy každé agit místo ait a naopak, magestas místo maiestas, porriit místo porrigit, ligwa místo lingwa, lingnum místo lignum, sompnus místo somnus, hii místo hi, i všechny anomálie ve vlastních jménech, např. Agellius místo A. Gellius, Ysiodorus místo Isidorus, i všechny nadbytečné gemináty nebo naopak nesprávně zjednodušené gemináty. Při rozvádění zkratk pro con a in dáváme přednost tvarům neasimilovaným, pokud rukopis neuzívá na místech, kdy jsou tyto předpony vypsány, důsledně tvarů asimilovaných; píšeme tedy inpetus, ne impetus, congnovit, ne cognovit. Zpravidla se vyplácí přepisovat při prvním přepisu přesně i číslovky, tj. ponechávat je v podobě arabské, římské i smíšené. U českých a německých slov, jež jsou součástí latinského textu, zvláště u vlastních jmen, užíváme transliterace, tj. píšeme např. Raczek, protože zatím nevíme, bude-li znít přepis Racek nebo Ráček. Protože v rukopisech 14. a 15. století není interpunkce (jen v některých bývali občas oddělována šikmými čárkami kóla), interpungujeme při tomto prvním přepise rukopis nanečisto, jen zkusmo, nebo jej raději ponecháme zatím bez interpunkce.

K tomuto přepisu základního rukopisu kolacionujeme ostatní rukopisy, resp. vydání. Zachycujeme všechna různočtení vyjma věcí ortografických. Kdybychom registrovali i je, zbytečně bychom kolační text zatěžovali; právě proto se dosud nevyplácí kolacionovat latinské texty pomocí počítače, protože ten neumí rozoznat věci ortografické od těch ostatních a nikdo zatím nepřišel na způsob, jak tuto rozlišovací schopnost vložit počítači do paměti. Kdybychom při kolaci zachycovali i grafické varianty, mizela by nám v jejich záplavě důležitá různočtení a práce by se velmi zpomalovala. Samozřejmě může-li být ortografická varianta nositelem jiného významu, musíme ji do kolačního textu poznamenat. Kromě nevýznamných ortografických věcí všechna různočtení, i ta, jež se týkají jen změněného pořádku slov, registrujeme. Na speciálních podmínkách záleží, zaznamenáváme-li i chyby písařem samým hned opravené, např. opravil-li neúmyslně přehozená slova pomocí uvozovek. Většinou je registrování takových věcí zbytečné, stává se však důležitým, potvrzuje-li např. pozorování, že jeden rukopis je opisem jiného rukopisu, který také máme mezi kolacionovanými texty. V tomto případě se mladší z těchto dvou rukopisů z další kolace i z dalšího zpracování vyloučí, pokud ovšem nemá nějaké důležité dodatky. Pokud jde o dodatečné marginálie a vpisky, musíme z rukopisů přepsat všechny, jež se skutečně vztahují k našemu textu. U přípisů jiného rázu, jež se jen náhodou ocitly u našeho textu, záleží na editorovi, chce-li je zachycovat či nikoli.

Zpravidla u jeho mělkou r lečného jmenc nebo nehlubo při konstituci vém aparátu místech záklac autorů a jeho

Máme-li tex rozhodnout, po toto rozhodnut text vyjít. Tak řadu, kde ved klasicizovaná 14. a 15. stole nezbyvá edito užívání velkých rátu (např. p takže editor c volby představ řádkování vyd jedné stránky na příslušné d toly. Tiskárny preferují hladk technické věci označit formou ka textová, a věcná, a podl textové a zvlá je-li edice un pochválilo by by nás proklín ké jej editor k poznámky něk text, jehož kai oči a čtenáře nejen které ne a už předem na jedné stran — a ještě jen při začátku p nejlépe označ nými např. čel poznámky (po od 1 do 1000, kladové pozná v papíru, je v; mozřejmě se c snadno a bez tiskárny.

Stává se, že mi, že však r textového apa zkušený editor v zásuvce.

Zpracování t dle účelu, jak editor bezpodr Zatímco věcně

ologové se ve své nskripci latinských pro textaci edič- vim, nebyla tato jetku jednotlivých by se zpřístupnila která se ostatními třeby této komise která s ostatními rukopisů, SNM-C aně na nehluboké aně na speciální lisko pro pravidla formulaci z pra- se diplomatických dět pouhý návod, vidla modifikovat

řiliš vzdálena od ky rozvádíme bez y, např. biblické, pracovně označi- první transkripci ám zdá, že tam v nich středola- nomální autorovo ve. Ponecháváme it místo porrigit, hii místo hi, i s, Ysiodorus mís- ně zjednodušené ům neasimilova- psány, důsledně it, ne cognovit, t. j. ponechávat v, jež jsou sou- t. j. píšeme např. k. Protože v ru- čas oddělována ukopis nanečis-

opisy, resp. vy- Kdybychom re- proto se dosud neumí rozeznat b, jak tuto roz- aci zachycovali ení a práce by a nositelem ji- nevýznamných éného pořádku šme-li i chyby ů slova pomoci však důležitým, rukopisu, který ladší z těchto šem nemá ně- nusíme z ruko- ořípisků jiného chce-li je za-

Zpravidla už při kolaci poznáme, které rukopisy přinášejí opis díla, které jsou jeho mělkou redakcí a které jsou spíše přepracováním než opisem. Uvést na společného jmenovatele, tj. na kritický text, můžeme jen rukopisy, které jsou opisem nebo nehlubokou redakcí. K přepracování nebo hlubokým redakcím přihlížíme při konstituci textu jen jako k testimoniím, tj. neuvádíme jejich různosti v textovém aparátu a užíváme jich jako zdroje emendací a konjunktur na porušených místech základního textu, stejně jako užíváme citací z vydávaného díla u jiných autorů a jeho překladů.

Máme-li text vydávaného díla bezpečně přepsán a zkolacionován, je třeba se rozhodnout, pokud jsme to už neudělali dříve, jakým způsobem jej vydáme. Často toto rozhodnutí nezáleží na editorovi, ale je dáno podobou ediční řady, v níž má text vyjít. Tak např. je-li vydávaný text určen pro řadu filozofických textů nebo pro řadu, kde vedle textů středověkých vycházejí i texty humanistické, bývá předepsána klasicizovaná ortografie. Třebaže je to zásadně nesprávné, neboť v Čechách se ve 14. a 15. století klasicizovanou ortografií nepsalo, takže jejím dosazením autora měníme, nezbyvá editorovi, než se podříditi. Tlak edičních řad předpisuje např. i určité užívání velkých písmen a občas i uspořádání a podobu textového a výkladového aparátu (např. přesné a přísné předpisy má v tomto ohledu Bibliotheca Teubneriana, takže editor chtěl nechtěl musí sledovat její Richtlinien). Další omezení editorovy volby představují typografické možnosti. Dnes se už u nás muselo rezignovat na řádkování vydávaného textu a na uspořádání aparátů podle čísel řádků v rámci jedné stránky a jen s největšími obtížemi se dosahuje toho, aby byly oba aparáty na příslušné dvoustránce otevřené knihy, přičemž se text řádkuje v rámci celé kapitoly. Tiskárny — a v důsledku toho i nakladatelství — dávají přednost fotosazbě, preferují hladký text a brání se každému složitějšímu lámání stránek. I na tyto ryze technické věci musíme myslet při volbě způsobu, jakým text vydáme. Nejsnazší je označit formou postupujícího indexového čísla každé slovo, k němuž patří poznámka věcná, a podle těchto indexů připojit na konec vydávaného textu zvlášť poznámky textové a zvlášť poznámky výkladové. To se však hodí jen pro krátké texty, zvláště je-li edice určena do časopisu. Užili-li bychom tohoto způsobu při knižní edici, pochválilo by nás sice nakladatelství, ochotnější by byla i tiskárna, ale uživatelé by nás proklínali po každé, když by jim k práci nestačil holý text v té podobě, v jaké jej editor konstituoval, takže by museli k textu v první části knihy hledat textové poznámky někde za její polovicí a výkladové poznámky na jejím konci. Kromě toho text, jehož každé třetí či páté slovo je opatřeno indexem, působí ohavně, unavuje oči a čtenáře přímo odpuzuje. Nejlépe je, ví-li editor už před začátkem práce, nejen které nakladatelství jeho edici vydá, ale zná-li i možnosti příslušné tiskárny, a už předem se s nimi dohodne na způsobu přijatelném pro editora a uživatele na jedné straně a pro nakladatelství a tiskárnu na straně druhé. To je však možné — a ještě jen výjimečně — u zavedených edičních řad. Editor-začátečník zpravidla při začátku práce neví, kdo — a zda vůbec někdo — mu edici vydá. Proto je nejlépe označovat v pracovním exempláři postupnými číslicemi od 1 do 1000, psanými např. červeně nebo danými do červených rámečků, slova, k nimž jsou textové poznámky (po 1000 se začíná zase od 1), a další sadou postupných číslic, rovněž od 1 do 1000, ale psaných např. zeleně, označovat slova, k nimž budou patřit výkladové poznámky. Aparáty, pokud nejsou tak rozsáhlé, že bychom se přitom utopili v papíru, je výhodné psát tak, že se každá poznámka píše na zvláštní řádek, a samozřejmě se obojí poznámky nemíchají dohromady. Pak máme možnost se poměrně snadno a bez dalšího opisování přizpůsobit požadavkům nakladatelství a možnostem tiskárny.

Stává se, že máme možnost vydat text edice, případně i s výkladovými poznámkami, že však nakladatel nechce otisknout textový aparát. Bez souběžné formulace textového aparátu se však editorovi stěží podaří konstituovat kritický text, a proto zkušený editor vypracovává textový aparát i tehdy, když předem ví, že mu zůstane v zásuvce.

Zpracování textu se liší podle povahy vydávaného textu, podle typu edice a podle účelu, jakému má vydávaný text sloužit. Všem typům je však společné to, že editor bezpodmínečně musí vydávanému textu rozumět po jazykové i věcné stránce. Zatímco věcné porozumění je pro každého samozřejmým požadavkem a většina

editorů se mu snaží všemožně dostat, hřeší se proti filologickému porozumění stále více a častěji. Je nutně stále znovu a znovu opakovat, že přibližné porozumění vydávanému středolatinškému textu nestačí, že editor mu opravdu musí rozumět slovo od slova. Nejlépe si editor, zvláště začátečník, ověří, že textu opravdu rozumí, když si ho — byť neliterárně — přeloží. Můžete oprávněně namítnout, že takový překlad je nesnadný, není-li došud k dispozici celý Slovník středověké latiny v českých zemích. Avšak v 99 procentech lze vyvodit středověký význam latinského slova buď z jeho klasického základního významu nebo z románských jazyků nebo z tzv. internacionalismů. Toto vyvozování středověkých významů vyžaduje ovšem solidní filologické školení a určité nadání pro filologickou práci, bez toho však vydávat jakýkoli latinský text opravdu nejde. Ani nejlepší paleograf nerozezná ve většině rukopisů z přelomu 14. a 15. století, zda písař napsal *famelicus* nebo *famelicus*, tu musí vědět nebo si ve slovníku klasické latiny najít, že existuje jen slovo *famelicus* a znamená hladový. Ostatně slušnou znalost latiny předpokládá už sám přepis rukopisu základního a kolace rukopisů ostatních, abychom např. místo obyčejného slova *lucerna* nestvořili slovo *lucrina*, protože v našich textech sotva půjde o něco, co by náleželo k vnitřní části Bajského zálivu, zvané *Lucrinus lacus* — Lukrinské jezero. Podobně se místo adjektiva *lubrica* s významem kluzká, nejistá, nebezpečná, objeví neexistující slovo *luberca* apod. Nelze přepisovat text žádného rukopisu, vyznáme-li se sice v paleografii, ale činí-li nám latina potíže. Dokazují to zvláště případy, kdy transkripční chyby zůstaly v textu, i když prošel filologickou revizí. Stalo se to např. při přepisu literárního textu z přelomu 14. a 15. století, kde na 33 řádkách textu je osm chyb, které vážně narušují smysl: *viribus* m. *auribus*, *facili* m. *facilime*, *super* m. *semper*, *ter* m. *tibi* (dvakrát), *pausulum* m. *paululum*, *cupiditatem* m. *cupiditate*; rukopisné *sompnis* bylo přepsáno bez poznámky, ačkoliv jde o zřejmou písařskou chybu v počtu nožiček, takže správné znění je bez vsí pochyby *sompnus*. Chyby tohoto typu se objevují i v renomovaných edicích, a to zcela zbytečně, protože by stačilo nahlédnout do kteréhokoliv slovníku klasické latiny. Stejně je třeba znát normativní latinskou mluvnici. I když se ve středolatinšských textech setkáváme s jejím zanedbáváním — proto neopravujeme to, co je ve vydávaném textu s normativní mluvnici v rozporu, je-li to jinak dobře odůvodněno — nesmíme středověké anomálie rozmnožovat vlastními chybami, plynoucími z nedostatečné znalosti normativní mluvnice. Proto nemůžeme souhlasit s editorem, který dativ nulli opatřil vykličníkem, protože se nejspíše domníval, že má znít *nullo*. Editorové chyby tohoto typu by bylo možno opět dlouho vypočítávat; samozřejmě jsou také naprosto zbytečné.

Už snaha po základním porozumění vydávanému textu podmiňuje interpunkci. Dnes editor interpunguje středolatinšký text podle zvyklostí svého mateřského jazyka. Tzn. český editor interpunguje středolatinšký text stejně, jako by byl psán v moderní češtině, jen s tou výjimkou, že akusativ a nominativ s infinitivem neodděluje od hlavní věty čárkou. Současná česká interpunkce je logická, v dlouhých středolatinšských větách s množstvím oblativů absolutních a s rozvinutými přístavky se však občas vyplatí přibrat na pomoc i interpunkci rétorickou. Vůbec je interpunkce, třebaže je základním prostředkem pro interpretaci textu, značně osobní, týž odstavec mohou tři editoři i jedné národnosti interpungovat trojím různým způsobem, neboť mu každý z nich rozumí jinak, a z rukopisných zápisů nepoznáme, jak by větu interpungoval autor sám. Dobrá interpunkce objeví zasuté myšlenky nebo stylistické ozdoby v temném autorovi nebo dopomůže k porozumění textu, zachovanému jen v rozpracovaném konceptu, naproti tomu vlivem špatné interpunkce může ztratit smysl i věta nejlepšího stylisty. Opět záleží nejen na editorových jazykových znalostech, ale i na jeho jazykovém citu a logickém myšlení. Podobně je tomu se členěním vydávaného textu na odstavce. I to dělá editor sám většinou bez opory v rukopisech a opět tu záleží na jeho chápání díla. Rovněž verše, jež bývají v rukopisech podtrženy nebo nejsou nijak vyznačeny, editor osamostatňuje na zvláštních řádcích. Neřídí se přitom uspořádáním veršů v rukopisech, ale dbá na zavedení úzus v podání jednotlivých typů veršů. Proto např. pentametr tiskne o tři místa víc vpravo než hexametr, v leoninském hexametr a pentametr vyznačuje cézuru mezerou, u rýmovaných strof napomáhá jejich přehlednosti nejen tím, že příslušné verše do těchto strof seskupuje, ale i tím, že odsazením určitých veršů upozorňuje na rýmy; např. ve strofě s rýmy aabcb odsadí třetí a šestý verš apod.

Způsob
Jde-li o
puncti-
me v ka
nebo o
a rukop
tehdy, j
tzv. autc
stylizova
ně sám
vovat či
znění a
chyba a

U lite
i na tor
pravil p
němu te
neobjev
covanos
lepšíje.
mi, avš
slovo, k
známce,
vydávan
případn
víme na
kopista
korektur
způsob
jako ho
s vynec
úseku t
náhrady
vysvětlit
turách
omylný.
spokoj
stituova
ceným
rukopis
liši v or

Způsob
znaku,
záleží r
textovou
riváty j
Hůře js
nejsou
danému
nejen k
kolace,
z níž ru
klauzule
autora,
místa u
metod,
narrato
Nelze c
kritik j

rozumění stále
srozumění vy-
rozumět slovo
u rozumí, když
takový překlad
v českých ze-
ého slova bud
nebo z tzv. in-
štem solidní fi-
o však vydávat
zná ve většině
o famelicus, tu
stuje jen slovo
pokládá už sám
např. místo oby-
ech sotva půjde
crinus lacus —
kluzká, nejistá,
vat text žádného
potíže. Dokazují
rošel filologickou
15. století, kde na
m. auribus, facili
m. paululum, cu-
poznámky, ačkoliv
znění je bez vši
ých edicích, a to
slovníku klasické
se ve středolatin-
jeme to, co je ve
dobře odůvodněno
plynoucím z ne-
it s editorem, který
má znít nullo. Edi-
t; samozřejmě jsou

miňuje interpunkci.
o mateřského jazy-
jako by byl psán
s infinitivem neod-
logická, v dlouhých
vinutými přístavy se
špec je interpunkce,
čně osobní, týž od-
n různým způsobem,
nepoznáme, jak by
isuté myšlenky nebo
zumění textu, zacho-
špatné interpunkce
na editorových jazy-
myšlení. Podobně je
itor sám většinou bez
vnějš verše, jež bývají
or osamostatňuje na
kopisech, ale dbá na
pentametr tiskne o tři
pentametry vyznačuje
nosti nejen tím, že při-
azením určitých veršů
a šestý verš apod.

Způsob, jakým konstituujeme kritický text, záleží na povaze vydávaného textu. Jde-li o dokument zachovaný v originále, nezasahujeme do textu — vyjma interpunkci — vůbec a na případné chyby nebo na místa hůře srozumitelná upozorníme v komentáři. Jde-li o dokument zachovaný v opise, můžeme volit týž způsob nebo opravujeme to, co pokládáme za písařskou chybu, přímo v textu edice a rukopisné znění odkážeme do poznámky. Tento druhý způsob volíme zpravidla tehdy, je-li dokument zachován ve více opisech. Ožehovou otázkou jsou přitom tzv. autorské chyby, jakými jsou např. mylná data nebo nepatřičná jména či chybně stylizované věty, jež takto chybně napsal pravděpodobně nebo dokonce prokazatelně sám autor. Tady se názory editorů, zda se tyto chyby mají v textu edice opravovat či ne, rozcházejí; sama se přikláním k tomu ponechat v textu edice chybné znění a správně uvést v poznámce, kam patří i případné vysvětlení, jak se ona chyba autorovi přihodila.

U literárního textu záleží při konstituci textu nejen na způsobu zachování, ale i na tom, zda jde o text zcela vypracovaný — dnes bychom řekli, že jej autor připravil pro tisk — nebo zda jde o koncept, resp. o poznámky nebo vysvětlivky k jinému textu. Nejsnazší práce je s texty prvního druhu, neboť v nich se zpravidla neobjevují anakoluty, nedokončené věty nebo neúplně nebo špatně formulované myšlenky, s nimiž se musí počítat u konceptů, ať jsou v jakémkoli stadiu rozpracovanosti. Zásadně platí, že editor vydávaného autora ani nedopisuje ani nevylepší. Nedokončil-li autor větu, upozorní editor na její neúplnost několika tečkami, avšak nedoplňuje ji, i kdyby byl sebevíc přesvědčen, že ve větě chybí právě slovo, které má na mysli. Udělal-li autor anakolut, upozorní na to editor v poznámce, v textu edice však nechá špatně stylizované části beze změny. Je-li text vydávaného díla zachován v autografu, je editorova práce snadná, neboť každá případná chyba je autorská. Je-li literární dílo zachováno v opise nebo v opisech, víme napřed, že jsou v něm opisovačské chyby. Co svět světem stojí, nikdy žádný kopista neopsal delší text úplně přesně. Vzpomeňme si na naše vlastní opisy a na korektury. Dnešní sazeče odlišuje od středověkých písařů jiný způsob psaní, ale způsob vnímání textu v předloze a jeho reprodukování je v podstatě totožné. Chyby jako haplografie, tj. skok z jednoho slova na druhé stejné nebo stejné zakončené s vynecháním všech slabik nebo slov mezi nimi, dittografie, tj. opakování jednoho úseku textu dvakrát, různé synonymní náhrady, záměny slov psychicky spojených, náhrady slov neobvyklých obvyklejšími i chyby, jejichž vznik nemůžeme racionálně vysvětlit a jež jsou většinou způsobeny únavou písaře, se objevují v našich korekturách stejně, jako se jich dopouštěli středověcí písaři. Člověk je zkrátka tvor omylný. Proto se editor vydávající středolatinický text nezachovaný v autografu nespokojuje s přetištěním textu žádného konkrétního rukopisu, ale pokouší se konstituovat tzv. kritický text, tj. text, který by se v ideálním případě shodoval se ztraceným autografem; v praktickém případě je autorskému textu bližší než konkrétní rukopisný zápis, není s ním však ve všech podrobnostech totožný; minimálně se liší v ortografii některých slov.

Způsoby, jakými editor ke kritickému textu dospívá, nelze vypočítat ani v náznaku, je jich mnoho a jejich užití záleží na konkrétní situaci v textu. Především záleží na typu textové tradice. Lépe se konstituuje kritický text u díla s uzavřenou textovou tradicí, tj. takovou, kdy všechny rukopisy jsou bližší nebo vzdálenější deriváty jediného archetypu, který vzešel z autorova autografu nebo přímého diktátu. Hůře jsme na tom u děl s textovou tradicí otevřenou, u níž zachované rukopisy nejsou deriváty jednoho archetypu, ale archetypů několika, takže se k předpokládanému autorskému textu dostáváme nesnadněji. Při konstituci textu přihlíží editor nejen ke smyslu textu a k jeho podobě v jednotlivých rukopisech, jak ji zachytila kolace, ale bere v potaz písařskou psychologii, písařské a ortografické zvyklosti doby, z níž rukopisy (a tisky) pocházejí, materiální stránku kodexů a písem, dbá na metrum, klauzule, všimá si paralelních míst v témž spise nebo v jiných spisech vydávaného autora, studuje autorovy vzory a jeho napodobovatele, neopomíjí ani citáty daného místa u jiných autorů a jeho překlady, užívá i různých statistických a stylo-metrických metod, postupů a výsledků různých vědních oborů, i zcela moderních, jako je např. narratologie, v některých případech se uchyluje o pomoc k počítačům atd. atd. Nelze dát obecný návod, jak neomylně dojít ke správnému kritickému textu. Textový kritik je tu velmi závislý na výsledcích různých vědních oborů, a proto každé

kritické vydání je provizorní. Odráží úroveň poznání autora, jeho díla a jeho doby v době vzniku edice, shrnuje tyto poznatky, pokud slouží k interpretaci vydávaného díla, zároveň je však úroveň znalostí editorovy doby limitována a jeho platnost končí v okamžiku, kdy se podstatněji změní nazírání na dané dílo např. nálezem dosud neznámých rukopisů nebo novými výsledky jednotlivých vědních disciplín. I když v takovémto případě pak dojde k úpravám některých míst kritického textu, měl by zůstat v platnosti jeho aparát, který zachycuje podobu textu v jednotlivých zkolačionovaných rukopisech a registruje všechny autorovy zásahy do textu. Občas se totiž stává, že editor při konstituci kritického textu nedospěje k jednoznačnému výsledku, ale že podle některého kritéria by měl zvolit čtení jedno, podle jiného druhé. Editor se však musí rozhodnout pro jediné řešení, byť bylo konec konců subjektivní. Právě kvůli takovýmto místům, kde objektivní řešení není možné a konstituace textu záleží na editorově představě o autorovi, se žádá, aby editor udělal svůj stín viditelný, tzn. aby jasně odlišil své zásahy od textu, který se opírá o rukopisné podání. Proto všechna místa, kde se od tradovaného znění odchýlí, musí editor označit v textovém aparátě svou šifrou. Také tehdy, když do kritického textu přijme znění některého dřívějšího editora, které pokládá za správnější než znění rukopisně tradované, musí toto znění označit v textovém aparátě šifrou tohoto editora. Proto je důležité, aby bezprostředně před textem edice byl soupis všech značek a šifer, jichž editor užívá. Jednotlivé zachované rukopisy se označují velkými písmeny latinky, pokud jich není více než písmen v latinské abecedě, tj. 26 (majuskulí s diakritickými znaménky se neužívá); je-li rukopisů více, značí se i majuskulemi alfabety, pokud se liší od latinky, velkými písmeny azbuky, švabachu apod. nebo se vymyslí zvláštní označení; je pravidlem, že velká písmena, která přidělil jednotlivým rukopisům dřívější editor, se podržují a nemění se. Pokud se podaří sestavit rukopisy do stemmatu, označují se rukopisy, mající společného předka, ve společných chybách jedinou siglou; je jí zpravidla minuskule řecké alfabety. Editoři se označují šifrou o dvou nebo třech písmenech, jejíž první písmeno je velké a ostatní jsou malá; tato šifra se tvoří z příjmení editorova nebo z jeho křestního jména a příjmení; někdy se editor značí plným jménem, má-li příjmení krátké nebo vyskytne-li se v aparátě jen jednou nebo dvakrát. V tomto soupisu značek se také uvede, jakého systému závorek editor užívá. Optimální by bylo používat tzv. leydenského způsobu, který byl dohodnut na orientalistickém kongresu v Leydenu roku 1931 pro edice antických textů všeho druhu, ať jsou zachovány v rukopisech, na papýrech nebo na kameni nebo jiném archeologickém předmětu (úplný přehled leydenského systému podali J. Bidez — A. B. Drachmann, *L'emploi des signes critiques*, Bruxelles 1938). Podle něho se nejčastější editorovy zásahy do textu značí takto:

lul[ius]	
lul(ius)	doplnění mezer vzniklých mechanickým poškozením psací látky, např. udrolením okraje folia
lul(i)us	rozvedení zkratky
luli(u)s	písmeno nebo slovo, které písař zapomněl napsat, editor doplňuje
[[lulius]]	přebytečné písmeno nebo slovo, které písař napsal omylem, editor odstraňuje (athetuje)
lulius	slova nebo písmena, odstraněná v rukopise (hlavně rasury)
..	písmena nejistá, jejichž čtení není nesporné
—	mezera s přesně zjistitelným počtem písmen
— —	mezera s nezjistitelným počtem písmen
v	nevyplněná mezera (vacat) v šířce jednoho písmena

Avšak pro naše středolatinšské texty ze 14. a 15. století, jež jsou takřka výhradně zachovány v rukopisech, je leydenský systém zbytečně komplikovaný. Nadto je nevhodný typograficky, protože naše tiskárny nemají všechny typy závorek nebo jsou ochotny jich užívat jen u textů matematických nebo technických. Při vydávání středolatinšských textů vystačíme zpravidla se závorkami špičatými na označení editorových doplňků a s jednoduchými hranatými závorkami na označení athetesí. Kulatých závorek užíváme jen tenkrát jako značek kritických, potřebujeme-li značit rozvedení zkratek. Jinak jsou — zvláště v literárních textech — součástí interpunkčního systému; užíváme jich — podobně jako pomlček — pro různé autorovy vložky; nemělo by se jich však užívat, jak se to často děje, na doplňování čísel bibli-

kých veršů, philologorum čitelných ne jisti; tuto p Někdy se s vydání však Jistě si vša Jestliže svo vých kritick uvést v sez příkladech, vyplatí, zjis tím trapný v domnění, věry. Ať se chovávat v Bohužel ne slova a pís byla v autc presvědčen. doplňky, n místě poruš

Zmínili j nějších me notlivých r chůdců na vzpomenu kritik pak tové kritiky Riflessioni noucim sm minulého s samé. Dev vidá hyper li, že už vš Latinae, r Pauly-Wiss z těchto r ostatně da perkritičti měnnost C vovali. Pol vali, a to rukopisů ř samozřejm ze 14. a je autenti mnoho Pa málii za j nedoprová vydáních lepší latin že věda s nou, se vzpomenu konjektur všech obc lantní, da papýrů i literatur

a jeho doby
ci vydávaného
platnost končí
nálezem dosud
sciplín. I když
textu, měl by
otlivých zkola-
xtu. Občas se
označenému vý-
podle jiného
koniec konců
možné a kon-
žádá, aby edi-
textu, který se
ého znění od-
y, když do kri-
žádá za správ-
tovém aparátě
tem edice byl
né rukopisy se
latinské abe-
rukopisů více,
ismeny azbuky,
velká písmena,
a nemění se.
y, mající spo-
idla minuskule
ch, jejich první
není editorova
lným jménem,
nebo dvakrát.
editor užívá,
dohodnut na
h textů všeho
ni nebo jiném
J. Bidez —
!). Podle něho

cí látky, např.

or doplňuje
omyšlem, editor

)

křka výhradně
Nadto je ne-
rek nebo jsou
vydávání stře-
značení edito-
athetesi. Kula-
jeme-li značit
stí interpunkč-
utorovy vložky;
í čísel biblic-

kých veršů, aby se odlehčil výkladový aparát. Pak nám už stačí jen křížek — crux philologorum, jímž opatřujeme slova, která neumíme vyložit, a nanejvýš u špatně čitelných nebo otřelých textů tečka pod písmenem, jehož čtením si nemůžeme být jisti; tuto podepsanou tečku pokládám za vhodnější než obvyklý otazník v závorce. Někdy se slovo nebo písmeno, jehož se editorův zásah týká, sází kurzívou, takové vydání však vypadá ošklivě, trhá oči, velice komplikuje korektury a združuje sazbu. Jistě si však vzpomínáte na edice, v nichž bylo závorek užito opačně nebo jinak. Jestliže svou edicí pokračujeme v ediční řadě, musíme samozřejmě používat takových kritických znamének, jaká jsou v dané řadě zavedena. Proto je vždy nutné uvést v seznamu sigel před začátkem vydávaného textu názorně na jednoduchých příkladech, jak editor závorek a edičních značek používá. Také uživatelům edic se vyplatí, zjistí-li se nejprve, co v konkrétní edici která značka znamená. Vyhnu se tím trapným nedorozuměním, k nimž dochází, když se z editorova doplňku vyvozují v domněnku, že jde o autentický text, dalekosáhlé, nicméně falešné historické závěry. Ať se však editor rozhodne pro jakékoli označování svých zásahů, musí je zachovávat v celé edici jednotně a nesmí užívat téhož typu závorek pro zásahy různé. Bohužel nejsou dosud výjimkou edice, v nichž se téhož typu závorek užívá pro slova a písmena, o nichž je editor přesvědčen, že vypadla v textové tradici, že však byla v autografu, a proto je do kritického textu přidává, i pro athetese tam, kdy je přesvědčen, že v textové tradici bylo něco mylně přidáno, a posléze i pro různé doplňky, např. čísel biblických veršů, a pro vysvětlivky, že rukopis je na daném místě porušen nebo že autor větu nedopsal.

Zmínili jsme se už o tom, že autor při konstituci kritického textu užívá nejrůznějších metod. Rozhodně se nemůže spokojit s pouhou registrací čtení, jež se v jednotlivých rukopisech liší od kritického textu, aniž zaznamená návrhy svých předchůdců na jeho opravu, a to i tenkrát, když s nimi nesouhlasí. Právem označil při vzpomenu konferenci A. Salvatore takový kritický aparát jako dýchavičný. Textový kritik pak pracuje jako v temné komoře. Konjektura je světlem, je výdechem textové kritiky, a Salvatore v úvaze příznačně nazvané *Tra innovatori et conservatori: Riflessioni metodologiche* se staví proti hypokritice, která je už téměř půlstoletí vládnoucím směrem v latinské textové kritice. Vznikla jako reakce na hyperkriticismus minulého století a začátku našeho století. Oba směry můžeme spojit s vývojem vědy samé. Devatenácté století bylo přesvědčeno o všemohoucnosti vědy. Tomu odpovídá hyperkriticismus. I klasičtí filologové, hlásící se k novoklasicismu, se domnívali, že už všechno o antickém světě vědí, že na všechno stačí svým *Thesaurum linguae Latinae*, mnoha svazky *Handbuchu der Altertumswissenschaft* i monumentální *Pauly-Wissowovou Realencyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft*, byť první z těchto děl má stále ještě daleko do dokončení a i k druhým dvěma dílům, ostatně dokončeným také až po druhé světové válce, stále vycházejí doplňky. Hyperkritičtí editoři věřili na všeplatnost normativní gramatiky a na závaznost a neměnnost Ciceronova jazyka. Proto vše, co nebylo ve shodě s touto normou, opravovali. Pokud hyperkritikové vydávali středolatinšské texty, samozřejmě je klasicizovali, a to nejen v ortografii, ale dosazovali např. v účelových větách za indikativy rukopisů řádné konjunktivy a doplňovali lakuny. Často pokládali své zásahy za tak samozřejmě, že je ani nevyznačovali. Příkladem takovýchto edic jsou u našich děl ze 14. a 15. století edice Palackého. Běžně se jich užívá v domněnku, že jejich text je autentický. Srovnáme-li však kteroukoli edici Palackého s rukopisy, vidíme, jak mnoho Palacký naše autory vylepšoval, jak pokládal téměř každou středověkou anomálii za písařskou chybu, a proto ji mlčky opravoval. Stoupencem hyperkriticizmu, nedoprovázeného však už klasicizováním ortografie, byl i prof. Ryba. Proto v jeho vydáních nebo ve vydáních cizích, na jejichž přípravě se podílel, píše naši autoři lepší latinou než v našich vydáních současných. Hypokritika, která odpovídá tomu, že věda si ve 20. století uvědomila své hranice a už zdaleka se nemá za všemocnou, se osvědčila při vydávání textů helénistických a pozdně latinských. I na vzpomenuém zasedání postavila většina účastníků proti Salvalorovu požadavku konjunktur velké množství příkladů, vybraných z celé řecké a římské literatury všech období, a ukázala na nich, jak mnoho konjunktur, pokládaných kdysi za brilantní, dobře odůvodněné a nezbytné, se ukazuje zbytečnými díky novým nálezům papyrů i díky hlubším znalostem různých stránek antického života, zvyků, jazyků, literatur atd. Zvláště podnětné tu bylo upozornění na to, že se v některých

obdobích a v některých textech odráží tzv. Umgangssprache, pro niž platí jiná pravidla než pro jazyk literární. Neméně důležité bylo i upozornění, že textová kritika není jen disciplínou filologickou nebo historickou či spíše filologicko-historickou, ale že je disciplínou komplexní, která vstřebává výsledky ostatních odvětví věd a užívá všech známých metod, aby ostatním oborům připravila spolehlivé texty, které by byly co nejbližší ztraceným originálům. A tak je dnes ještě stále hypokritika přínosnější než hyperkritika, protože lépe odpovídá dnešnímu stavu poznání. Zvláště u středolatinských textů, pro něž nemáme gramatiku ani slovník, nadělá se méně škody hypokritikou než hyperkritikou. Ani hypokritika se však nesmí přehánět. Je na místě tam, kde si editor není jist, zda má do textu zasáhnout, tedy v případech, kdy se mu sice zdá tradovaný text nesprávný, přesto však souhlas většiny nebo dokonce všech rukopisů ho před zásahem varuje. Hypokritika však není na místě, je-li editor přesvědčen, že se do textové tradice vloudila chyba a dovede-li vznik této chyby vysvětlit. Je však lépe, vede-li si editor-začátečník hypokriticky než hyperkriticky, zvláště není-li právě dobrým znalcem latiny, neboť zkušené oko hypokritické chyby pozná v kritickém textu snáze než hyperkritické zásahy. Nicméně nikdy nesmí editor ponechat v textu podezřelé slovo jen proto, že mu nerozumí; neví-li si s ním rady, měl by u něho udělat *crux philologorum*. Ovšem editor by měl každé slovo, jež by mohlo vzbudit čtenářovu pochybnost, v textovém aparátě vyloužit. To se dělává jen málokdy, a tak se občas stává, že slovo, které editor úmyslně neopravil a nechal je v tradovaném znění, protože je přesvědčen, že je v daném spise možné, je pokládáno za editorovu chybu. Dovoďte mi, abych tuto věc osvětlila na příkladě z vlastní ediční praxe. V edici Husových *Collect* (Praha 1959, s. 386, ř. 11) jsem ve větě *Quemadmodum spina vel tribulus, ex quacunque parte illam correxeris, habet aculeos...* nahradila tvar *correxeris*, který se mi v dané souvislosti nelíbil, tvarem *correpseris*, který smyslem výborně vyhovoval, ačkoliv šest rukopisů mělo shodně *correxeris* a tak zněla i glosa, nadepsaná v dalším rukopise nad zřejmě synonymním *tetigeris*. Vedla jsem si tehdy způsobem hyperkritickým a byla jsem za tento zásah dokonce pochválena. A přece to byl zásah zbytečný a bylo by bývalo lépe nechat v kritickém textu podle většiny rukopisů *correxeris*, věst si tedy hypokriticky. Touž větu s totožným *correxeris* má totiž Hus i v *Leccionariu bipartitu*. V jeho vydání už samozřejmě *correxeris* v kritickém textu ponechávám. To, že Hus vnímal obě slova, byť neprávem, jako synonyma, je potvrzeno jeho vyjádřením na jiném místě *Leccionaria*, kde napsal ad *correccionem* vel *correpcionem*, ut *corrigamur*. V téměř *Leccionariu bipartitu* se čte na konci 26. kapitoly zimní části: *Iniciatum in fide, postquam anima Dei sponsa efficitur. Annulo fidei subarrata est, de qua ler. 2º: „Numquid obliviscitur virgo ornamenti sui...“* Zde je podezřelé slovo *subarrata*, stojí však shodně ve všech sedmi rukopisech. Hyperkritik by neváhal s opravou *subaurata*, protože *anulus subauratus* ve významu lehce pozlacený prsten zná z *Petronia* (32,3), a není pochyby o tom, že Hus musel mít na mysli tento význam; proto by hyperkritik pokládal všech sedm zápisů tvaru *subarrata* místo *subaurata* za písařskou chybu (třebaže *Leccionarium bipartitum* má otevřenou textovou tradici a jeho rukopisy nelze uvést na jediný archetyp) a s plným přesvědčením o nutnosti svého zásahu by athetoval i jedno n ve slově *annulo*, neboť i ono je nesmyslné. Víme-li však, že si Hus pletl slova graficky podobná, byť významem odlišná, jako už uvedené *correxeris* a *correpseris*, *vertere* a *vertere*, *dementacio* a *demeacio*, *palpitent* a *balbutent*, *confusus* a *confisus*, ponecháme v kritickém aparátě ve shodě se všemi rukopisnými zápisy *annulo... subarrata est*. Abychom však čtenáři usnadnili porozumění, přidáme do textového aparátu poznámku *subarrata pro (místo) subaurata*. Tím zabráníme nebezpečí, že čtenář bude v anomálním výrazu spatřovat tiskovou chybu. Těch totiž v latinských edicích, ať vycházejí kdekoli na světě, velice přibývá, takže dochází k absurdnímu rozporu mezi editorovým úsilím o co nejpřesnější text a mezi podobou textu, v jakém její vinou neopravených tiskových chyb, o jejichž odstranění v tiskárně editor marně usiluje, dostává čtenář do rukou.

Uvedený příklad ilustruje jedinou ediční zásadu, jež platí absolutně: vydávaného autora je třeba vždy vykládat především jím samým. Tato zásada platí už od dob alexandrijských filologů, kdy Aristarchos ze Samothráky stanovil pravidlo *Homérou ex Homérou safénidzein* (vykládat Homéra Homérem), a bude platit vždycky. Proto čím lépe a úplněji zná editor autora, jehož spis vydává, tím lepší edice dělá.

Text edice schopností - ostatní má i

U knižnic a zvláště výt textový aparát uživatel se do rukopisů různé ediční chybnostem, rámci strán hned různě kde textový matu slova nočení různ nebo jen r pomlčkou r se číslo řá v daném řá číslicí, aby vnější podc

Vlastně jeho textov kolaci zach šených, zvl ze 14. a závorkou (podobě, v rukopisů n z jedné cí logicky, u V případě to editorov lemmatu j emendace ještě do l součást le se shoduje říší už je (zpravidla

Zabírá proto k normálníci s nejrůzn ních zápi rukopisů, negativní nutné. Po tivního a různocten všech mí a vydání l když u — a u n likovat ú se zacho formulaci příliš ob však mus málním j

niž platí jiná
ní, že textová
logicko-histo-
rických odvětví
vila spolehlivé
nes ještě stále
nešnému stavu
u ani slovník,
ritika se však
do textu za-
právný, přesto
varuje. Hypo-
textové tradice
pe, vede-li si
právě dobrým
kritickém textu
schat v textu
těl by v něho
mohlo vzbudit
jen málokdy,
nechal je v
ně, je poklá-
dádě z vlastní
jsem ve větě
is, habet acu-
relibil, tvarem
mělo shodně
zřejmě syno-
jsem za tento
y bývalo lépe
y hypokriticky.
artitu. V jeho
e Hus vnímal
ním na jiném
at corrigamur.
isti; Initiatum
est, de qua
dezřelé slovo
k by neváhal
ice pozlacený
mít na mysli
aru subarrata
má otevřenou
lným přesvěd-
annulo, neboť
podobná, byf
a vertere, de-
echáme v kri-
subarrata est.
vého aparátu
e čtenář bude
h edicích, ať
nímu rozporu
v jakém jej
editör marně

vydáváného
tí už od dob
idlo Homéron
vždycky. Proto
e dělá.

Text edice přináší tedy kriticky text vydávaného díla, který je — podle editorových schopností — co nejbližší autorovu textu. Nic jiného do textu edice nepatří, všechno ostatní má přijít do poznámek.

U knižních edic literárních textů se zpravidla publikují zvlášť poznámky textové a zvlášť výkladové. Opět jsou různé způsoby, jak textový aparát upravit. Zásadně textový aparát je v edici proto, aby umožňoval kontrolu editorovy práce, aby každý uživatel se mohl na jeho základě pokusit o opravu editorova znění bez nahlížení do rukopisů. Na vnějším uspořádání textového aparátu přitom tak mnoho nezáleží, různé ediční řady mají různý způsob, důležité však je, aby nemohlo dojít k pochybnostem, kterého slova textu se textová poznámka týká. Edice, řádkované v rámci stránky, šetří někdy místo v edičním aparátu tím, že k číslu řádky uvádějí hned různočtení, neopakují tedy v lemmatu slovo z kritického textu; tam však kde textový aparát není s kritickým textem v jednom zorném poli, je lépe v lemmatu slovo z kritického textu opakovat. Toto slovo v lemmatu oddělujeme od různočtení různým způsobem, např. druhou půlkou hranaté závorky nebo dvojtečkou nebo jen mezerou. Jednotlivé textové poznámky jsou od sebe odděleny mezerou, pomlčkou nebo středníkem. Patří-li k témuž řádku dvě textové poznámky, nemusí se číslo řádku opakovat. Jestliže se však slovo, k němuž patří poznámka, objevuje v daném řádku vícekrát než jednou, je dobře, opatříme-li je v lemmatu indexovou číslicí, aby se poznalo, ke kterému ze shodných slov textová poznámka patří. V této vnější podobě textového aparátu se opět editor řídí územ řady.

Vlastně už před začátkem kolace rukopisů se musí editor rozhodnout, bude-li jeho textový aparát pozitivní nebo negativní. Pro pozitivní aparát by totiž měl při kolaci zachycovat i ortografické rozdíly. Pozitivní aparát se volí u textů těžce porušených, zvlášť jsou-li zachovány jen ve fragmentech. U našich latinských textů ze 14. a 15. století vystačíme zpravidla s aparátem negativním. V něm je před závorkou (nebo dvojtečkou, mezerou apod.) lemma, tj. příslušné slovo přesně v té podobě, v jaké je v kritickém textu, a za závorkou (apod.) různočtení jednotlivých rukopisů nebo jejich skupin, resp. čtení vydavatelů, seřazená logicky, tj. tak, jak se z jedné chyby mohla vyvinout další chyba; není-li editor s to různočtení seřadit logicky, udělá nejlépe, bude-li je řadit podle abecedního pořadí jejich sigel. V případě, že slovo v kritickém textu nemá oporu v rukopisné tradici, ale že je to editorova emendace, ať už vychází z jeho vlastní nebo cizí konjektury, přijde do lemmatu ještě před závorkou (apod.) i šifra autora konjektury; podobně vychází-li emendace např. z jiného díla vydávaného autora, přijde odkaz na toto dílo také ještě do lemmatu před závorkou. Při pozitivním aparátě jsou před závorkou jakožto součást lemmatu uvedeny i všechny rukopisy, resp. všichni vydavatelé, jejichž čtení se shoduje se zněním kritického textu. Za závorkou se negativní a pozitivní aparát liší už jen tím, že pozitivní aparát by měl registrovat i ortografické různočtení (zpravidla to dělá).

Zabírá tedy pozitivní aparát při stejné vypovídací ceně víc místa než negativní, proto k němu saháme jen u textů fragmentárních nebo jazykově značně nenormálních, u nás nejčastěji tehdy, je-li ve vydávaném textu mnoho vlastních jmen s nejrůznější grafikou nebo konstituujeme-li kritický text na základě fragmentárních zápisů, jež se různě překrývají, takže např. první odstavec se opírá o pět rukopisů, druhý o jeden, třetí o tři apod. Ve většině případů vystačíme s aparátem negativním. Pozitivně zpracujeme jen místa zvlášť nejasná, pokud to pokládáme za nutné. Pozitivní aparát se publikuje vždy úplně, bez jakéhokoli krácení. U negativního aparátu máme v zásadě dvojí možnost: buď publikovat úplně všechna různočtení rukopisů, resp. vydavatelů, s jejich příslušnými siglami a šiframi na všech místech, kde není kritický text identický se zápisem ve všech rukopisech a vydáních (vyjma věci ortografické), nebo publikovat z různočtení jen výběr. I když u tzv. editio princeps, tj. v prvním vydání daného textu tiskem vůbec — a u našich textů jde velmi často o editiones principes — by bylo žádoucí publikovat úplný negativní textový aparát, bývá to u čtenějších autorů, jejichž dílo se zachovalo ve větším množství rukopisů, nemožné, neboť by i při nejspornější formulaci textový aparát rozsahem přerostl kritický text. Je tedy nutno takovému příliš obsírný aparát zmenšit. Dá se toho dosáhnout různými způsoby, vždy se však musí především hledět na to, aby při redukci neztratil smysl. Tzn. i při maximálním jeho omezení musí v něm zůstat všechna různočtení ke všem místům, jež

jakýmkoli způsobem mohou vzbudit čtenářovy pochyby o správnosti kritického textu. Např. můžeme textový aparát vydatně omezit tak, že na místech, kde o správnosti kritického textu nemohou vzniknout pochyby, neuvádíme ojedinělé různocnění jediného rukopisu. Další redukce aparátu dosáhneme, nezachycujeme-li v aparátu vypuštěné nebo přidané výrazy typu etc., supple, scilicet, a to ani tehdy, vyskytují-li se na daném místě jako různocnění v několika rukopisech, protože takovéto výrazy přidává nebo vypouští značná část písařů rukopisů mechanicky; mnozí z nich např. užívají etc. ve funkci naší tečky; proto registrování různocnění nemá v těchto případech pro spolehlivost kritického textu žádný smysl. Takovýmto způsobem zredukujeme textový aparát asi na třetinu (samozřejmě vydatnost redukce záleží na počtu rukopisů a na povaze textu), tedy na míru už přijatelnou, a aparát přitom neztratí smysl, bude nadále umožňovat uživateli kontrolu spolehlivosti kritického textu a vést ho při eventuálních opravách. Redukci aparátu je třeba vždy dělat podle pevných zásad, jež se uvedou v předmluvě, nikdy ji však nelze provádět mechanicky. Nelze hotový úplný textový aparát podle stanovených zásad jen proškrtat, ale vždy je třeba přihlížet ke stavu kritického textu na daném místě. Kde by mohla vzniknout jakákoli pochybnost o správnosti kritického textu, musí bezpodmínečně být i redukovaný negativní textový aparát úplný; dokonce, mohla-li by různá ortografie rukopisů přispět k výkladu takového pochybného místa, jsme povinni uvést i různocnění ortografická.

Ve výkladovém aparátě panuje různost největší, neboť tam zvláště záleží na povaze vydávaného textu. Někdy — u vydání tzv. textových — chybí vůbec, jindy zase přeroste v komentář a bývá publikován zvlášť bez textu. Omezíme-li se na střední druh, na výkladové poznámky, jaké doprovázejí kritická vydání literárních textů, jsme přesvědčeni, že v nich má být objasněno vše, co v textu objasnění potřebuje, že však do nich nepatří nic, co se přímo netýká daného místa textu. Ani ve čtenářském vydání nemají vůbec žádnou cenu výkladové poznámky, v nichž např. citát z Pseudo-Boethiovy *Disciplina scholarium* je objasňován takto: „Anicius Manlius Torquatus Severinus Boethius (asi 480—524), římský státník a filozof, oblíbený u středověkých studentů, autor spisu *De consolazione philosophiae* (O útěše z filozofie, v českém překladu z roku 1942 s názvem *Filozofie utěšitelka*).“ Výkladová poznámka musí vykládat to, co je v textu, a musí být zaměřena přesně. Ve výkladovém aparátě se určují výslovně i zamlčené autorovy citáty, uvádějí se (zpravidla jen odkazem, ne *in extenso*) paralely k danému místu z jiných míst vydávaného spisu nebo z jiných děl vydávaného autora, zaznamenávají se autorovy prameny, pokud už byly v literatuře zjištěny (správnost tohoto zjištění musí editor ověřit) nebo pokud je odkryl editor sám, připomínají se testimonia, tj. kdo a jak ze současníků a následovníků daného místa užil, upozorňuje se na přepracování a překlady, pokud se týkají jen daného místa (týkají-li se celého vydávaného spisu, pojedná se o nich v předmluvě nebo se uvedou ukázky v dodatcích), vysvětlují se autorovy narážky nejružnějšího druhu atd. Výkladové poznámky je třeba formulovat co nejúsporněji. Pokládám za úplně zbytečné uvádět např. podle *Patrologia Latina* plné znění citovaného místa nebo poukazovat na různocnění v daném citátu podle dnešních edic. Naši autoři ze 14. a 15. století nejen samozřejmě neměli k dispozici naše nynější vydání, ale hlavně jim bylo úplně cizí přesné citování. Ve většině případů není jejich odchylka v citátě úmyslná, proto o ničem nevypovídá a je zbytečné ji registrovat. Ovšem na místech, kde se editor domnívá, že vydávaný autor úmyslně pozměnil znění citátu např. z ideových důvodů, by měl na to ve výkladovém aparátě upozornit.

Nutnou součástí kritického vydávání je editorova předmluva, která — na rozdíl od většiny předmluv — by se číst měla. Má v ní být totiž shrnut stav dosavadního bádání o vydávaném textu, má přinášet soupis všech jeho rukopisů (včetně nepoužitých), rozřídění rukopisů, eventuálně jejich stemma, odůvodnění rozřídění rukopisů, zhodnocení předcházejících vydání, jsou-li jaká. Předmluva by měla přinášet i souborné shrnutí výkladových poznámek, pokud jde o autorovy prameny, testimonia, zpracování a překlady, a měla by upozorňovat i na anomálie nebo solocismy autorova vyjadřování apod. Je-li editor s to, je dobře, určí-li v předmluvě i místo vydávaného spisu v celku autorovy tvorby a pokusí-li se stanovit význam, jaký měl spis v době svého vzniku a v době, kdy byl opisován, přepracován a překládán. Celková podoba předmluvy je samozřejmě opět dána povahou vydávaného textu a otázkami, které si nad ním klade editor.

U edice, zpracování literárních ostatních, meckých), rejstřík je chybami v budí v už práci při : rejstříky u které každ

nosti kritického
místech, kde o
o jediné různé
zachycujeme-li
a to ani tehdy,
pisech, protože
sú mechanicky;
vání různocnění
ysl. Takovými
vydatnost re-
už přijatelnou,
ntrolu spolehli-
ci aparátu je
, nikdy ji však
le stanovených
extu na daném
ritického textu,
plný; dokonce,
o pochybného

ště záleží na
bec, jindy zase
se na střední
ích textů, jsme
ění potřebuje,
Ani ve čtenář-
:hž např. citát
nícus Manlius
blíbený u stře-
šše z filozofie,
ová poznámka
kladovém apa-
vidla jen od-
ávaného spisu
ameny, pokud
t) nebo pokud
časníků a ná-
eklady, pokud
dná se o nich
orovy narážky
co nejúspor-
na plné znění
odle dnešních
dispozici naše
štině případů
i je zbytečné
autor úmyslně
e výkladovém

— na rozdíl
dosavadního
etně nepouži-
tění rukopisů,
řinášet i sou-
y, testimonia,
o soloecismy
mluvě i místo
am, jaký měl
a překládán.
vaného textu

U edice, zvláště u knižní, by neměly chybět rejstříky. Jejich počet a způsob zpracování opět záleží na povaze vydávaného textu a na účelu edice. U edic literárních textů se zpravidla dělá rejstřík citátů, a to zvláště biblických a zvláště ostatních, věcný rejstřík, resp. rejstřík cizích slov v textu (nejčastěji českých a německých), někdy i rejstřík slov; ten je zpravidla jen výběrový. Rozhodující je pro rejstřík jeho účel, jeho kvalita je dána spolehlivostí. Rejstřík s mnoha tiskovými chybami v odkazech je horší než rejstřík žádný, neboť je stejně k ničemu a nadto budí v uživateli zlost. I když pro editora znamenají rejstříky další, nepřiliš vábnou práci při stránkových korekturách, na něž tiskárna zpravidla pospíchá, ušetří dobré rejstříky uživatelům tolik času a tak zvyšují použitelnost edice, že k mnoha obětem, které každá edice editora stojí, musí připojit ještě i tuto oběť poslední.